

บทที่ 1

บทนำ ทฤษฎีและกรอบการวิเคราะห์

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับชนชั้นในสังคม ในหลายทฤษฎีชนชั้นกลางได้รับการยอมรับในฐานะผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง/ผลักดันการเมืองภายในประเทศ และในหลายทฤษฎีกลับไม่ยอมรับหรือเชื่อมั่นในความสามารถของชนชั้นกลาง ไม่ว่าจะชนชั้นกลางจะสามารถมีบทบาทผลักดันการเมือง/เศรษฐกิจ/สังคมได้หรือไม่นั้น การกล่าวถึงชนชั้นกลางไม่ว่าในแง่มุมใดก็ตามเท่ากับเป็นการยอมรับการมีอยู่จริงของชนชั้นกลาง การเกิดขึ้นของชนชั้นในสังคมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะจำกัดหรือควบคุมได้ ดังนั้น การเกิดขึ้นของชนชั้นกลางในแต่ละสังคมจึงไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในแต่ละสังคมที่แตกต่างกัน สำหรับสังคมไทยการยอมรับการมีอยู่ของชนชั้นกลางนั้นมีให้เห็นเป็นระยะ ๆ บางช่วงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนและบางช่วงก็เลือนรางโดยเฉพาะบทบาททางการเมือง และเมื่อประเทศเข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อันเนื่องมาจากความจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสถาบันกษัตริย์หรือระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายใต้การเมือง/เศรษฐกิจ/สังคมในหรือประเทศได้ปรับตัวและเริ่มปรับตัวไปบ้างแล้ว ซึ่งหากไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดกระแสการต่อต้านที่ใช้ความรุนแรง และเสรีภาพทางความคิดของประชาชนที่ไม่ตรงกับระบอบเก่าก็เริ่มแสดงให้เห็นแล้ว ดังนั้น จึงอาจถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นนำมาซึ่งสิ่งใหม่ ๆ ในสังคมไทยจนถึงปัจจุบันนี้

หลังจากสิ้นสุดสงครามเย็นการต่อสู้เรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองและการครอบงำทางการเมืองค่อย ๆ หมดความสำคัญไป กระแสที่เข้ามาแทนที่คือการสร้างอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและเปลี่ยนมาเป็นครอบงำทางเศรษฐกิจและการเงินแทน การครอบงำใหม่นี้ประสบความสำเร็จอย่างเห็นได้ชัดจนกลายเป็นกระแสหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ต้องสัมพันธ์กับเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมเสรี โลกาภิวัตน์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังสร้างกระแสหลักของการเมืองโลกขึ้นมาเสริมซึ่งกันและกันอีก การเปิดรับกระแสโลกาภิวัตน์มาเป็นกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ในหลาย ๆ ประเทศประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำโลก ในขณะที่อีกหลาย ๆ ประเทศกลับถูกกระแสโลกาภิวัตน์ทำลาย เมื่อเศรษฐกิจภายในประเทศถูกดึงให้เข้าไปผูกมัดกับเศรษฐกิจโลกเท่าใด การเมืองภายในก็ยากที่จะถอนตัวจากพันธะเหล่านั้น

ประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย การเมืองอยู่ในขั้นกำลังพัฒนากลับเปิดรับพันธะผูกมัดกับระบบเศรษฐกิจโลก

ดังนั้น การวิเคราะห์แนวโน้มการมีส่วนร่วมทางการเมืองไทยไม่อาจตัด “ชนชั้นกลาง” และ “โลกาภิวัตน์” ออกจากกันได้ เนื่องจากชนชั้นกลางไทยมีความผูกพันกับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะปัจจัยเรื่องการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี/การค้าเสรี ที่เป็นกระแสเศรษฐกิจการค้าและผลประโยชน์ที่สำคัญของโลก โดยเฉพาะเหตุวิกฤตเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2540 ส่งผลกระทบต่อทุกส่วนในสังคมไทย เพราะเศรษฐกิจของประเทศผูกโยงเข้ากับเศรษฐกิจทุนนิยมโลก จนกระทั่งตลาดเข้าครอบงำความคิด วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมประชาชนทุกระดับประสบปัญหา¹ ดังนั้นการพิจารณาบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองบางประการของชนชั้นกลางไทยในปัจจุบันจึงไม่อาจละทิ้งแนวคิดโลกาภิวัตน์ไปได้อย่างสิ้นเชิง

แนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางไทย

การศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นกลางไทยว่าชนชั้นกลางไทยคือใครนั้นส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากสองแนวคิดหลัก คือ แนวคิดวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ ที่กำหนดชนชั้นจากความสัมพันธ์ทางการผลิต และแนวคิดแบบเวเบอร์เรียน ที่ใช้รายได้และสถานภาพทางสังคมเป็นเครื่องชี้วัดฐานะทางชนชั้น²

ชนชั้นกลางกับแนวคิดแบบมาร์กซิสต์

ลัทธิเศรษฐกิจการเมืองของมาร์กซ์ส่วนใหญ่คือการวิจารณ์ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ โดยเฉพาะบทวิจารณ์ระบบนายทุน ซึ่งประวัติศาสตร์คือประวัติการต่อสู้ของมนุษย์กับธรรมชาติ โดยการพัฒนาพลังการผลิต ต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจการเมืองที่มนุษย์สร้างขึ้นมาชุดีร์ดกันเอง ที่ผ่านมามีความสัมพันธ์ในการผลิต (ระบบกรรมสิทธิ์) และโครงสร้างส่วนบน (ระบบการเมืองและสังคม) มีลักษณะชุดีร์ดมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็ระบบใดก็ตามในทุกระบบปัจจุบันการผลิตถูกผูกขาดอยู่

¹ วิษณุ บุญมาร์ตัน, “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ : เพื่อชุมชนที่ยั่งยืนหรือวิถีสถาปนนิยมโลก” วิพากษ์เศรษฐกิจการเมืองยุคทักษิณ ชินวัตร, (กรุงเทพฯ : ส.เอเชียเพรส, 2548), น. 111.

² ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, (กรุงเทพฯ : เอดิสันเพลส, 2548), น. 154 – 155.

ในมือคนกลุ่มน้อย การขูดรีดทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างชนชั้น (class struggle) ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นที่ไม่มีปัจจัยในการผลิต³ ระบบเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อการค้าไม่จำเป็นต้องเป็นระบบนายทุนก็ได้ เช่น เป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าที่ไม่มีนายทุน แต่ประกอบไปด้วยผู้ผลิตเล็กอิสระที่ต่างเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือเป็นระบบที่มีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในการผลิต การเปลี่ยนจากระบบผู้ผลิตเล็กอิสระเป็นระบบนายทุนเกิดขึ้นเมื่อมีการรวมและสะสมทุนหรือปัจจัยการผลิตจำกัดอยู่ในมือคนจำนวนน้อย ขณะเดียวกันสมาชิกอื่นของสังคมคือผู้ผลิตเล็ก ช่างอิสระ และชาวนาก็เสียปัจจัยการผลิตของตนไปและกลายเป็นกรรมกรผู้มีชีวิตอยู่กับค่าจ้างแรงงาน⁴ ในมุมมองของมาร์กซ์เมื่อกล่าวถึง “ชนชั้นกลาง” จึงเป็นคำที่ถูกใช้ในบริบทที่เป็นกลาง ๆ เพื่อเรียกพวกกรรมกรหรือนายทุน เพราะคำว่านายทุนมักใช้ในความหมายของผู้มีทรัพย์สินที่เป็นเจ้าของทุน จึงก่อให้เกิดความหมายในทางลบ เป็นผู้ขูดรีดเอาเปรียบ ดังนั้นการนิยามความหมายของชนชั้นกลางตามแนวคิดมาร์กซิสม์จึงไม่สามารถตอบคำถามหรือกล่าวถึงคนกลุ่มใหม่ในสังคม⁵

อย่างไรก็ตามได้มีการพัฒนาแนวมาร์กซิสม์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่เรียกว่าแนวคิดมาร์กซิสม์ใหม่ที่ให้ความสนใจกับการเกิดชนชั้นกลางภายใต้สังคมสมัยใหม่ Poulantzas เชื่อว่าชนชั้นกลางมีเอกลักษณ์ของตนเอง และไม่เห็นด้วยกับการปฏิเสธชนชั้นกลางว่าเป็นชนชั้นที่ไม่ได้อยู่ในโครงสร้างชนชั้น ที่มาร์กซิสม์บางกลุ่มยังคงเชื่อว่ายังคงมีสองชนชั้นในสังคมสมัยใหม่ Poulantzas เรียกว่าชนชั้นที่ไม่สังกัดชนชั้นนายทุนหรือแรงงานว่าเป็น “ชนชั้นกลาง” อย่างแท้จริง ชนชั้นกลางคือ กลุ่มทุกอาชีพที่ไม่ได้ทำการผลิตใช้แต่ความคิดและทำหน้าที่ดูแลควบคุม หน้าที่หลักคือเป็นคนกลางในการสร้างความชอบธรรมของระบบทุนนิยมทางด้านการเมืองและอุดมการณ์⁶

ทั้งนี้แนวคิดแบบมาร์กซิสม์ทั้งเก่าและใหม่นั้นมิได้ปฏิเสธการมีอยู่ของชนชั้นกลางเก่าและใหม่อย่างใด แต่มองว่าชนชั้นกลางเก่านั้นแม้จะต่อสู้กับชนชั้นนายทุนแต่ก็เป็นการต่อสู้เพื่อรักษาสถานะและความอยู่รอดของตนเองในระบบทุนนิยมเท่านั้น มิใช่ผู้ปฏิวัติ รวมถึงยังมี

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2519), น. 80 – 88.

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 93.

⁵ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, น.156.

⁶ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “ทฤษฎีชนชั้นกลาง” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, (กรุงเทพฯ : เอดิสันเพลส, 2548), น. 125 – 126.

ลักษณะอนุรักษนิยม ส่วนชนชั้นกลางใหม่นั้นมีลักษณะไม่แน่นอน อยู่ได้ด้วยผลประโยชน์ที่ชนชั้นนายทุนแบ่งให้ ซึ่งในที่สุดแล้วก็มักจะเข้าข้างผลประโยชน์ของทุนในการขูดรีดชนชั้นกรรมาชีพ⁷

การนิยามชนชั้นกลางตามแนวคิดมาร์กซิสม์ในสังคมไทยสามารถแบ่งตามลักษณะสังคมออกเป็นสองช่วงเวลา ได้แก่ การนิยามชนชั้นกลางภายใต้สังคมศักดินา พิจารณาชนชั้นกลางในความหมายเดียวกับคำว่านายทุนหรือกระฎุมพี และการนิยามภายใต้สังคมทุนนิยม ถือว่าพ่อค้ารายย่อย ผู้ประกอบอาชีพที่หลากหลายและข้าราชการส่วนหนึ่งก็สังกัดอยู่ในชนชั้นกลาง⁸

ชนชั้นกลางกับแนวคิดแบบเวเบอร์เรียน

แนวคิดของ Max Weber ได้รับการยกย่องว่ามีหลายมิติ (multi - dimensionality) เนื่องจากเวเบอร์ได้เสนอแนวคิดในการวิเคราะห์ชนชั้นที่มีลักษณะซับซ้อนมากกว่ามาร์กซ์ที่มุ่งเน้นไปที่ปัญหาของความไม่เท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่เวเบอร์ได้นำเอามิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองมาใช้ในการอธิบาย ดังนั้นชนชั้นคือสิ่งที่ถูกกำหนดโดยปัจจัยหลายๆ อย่าง รวมไปถึงเรื่องกรรมสิทธิ์ อาชีพ อำนาจหน้าที่ การศึกษาและสถานภาพทางสังคมหรือเกียรติยศ และปัจจัยด้านจิตวิทยา⁹

ชนชั้นกลางในทฤษฎีชนชั้นเวเบอร์เรียน (Weberian Analysis) จึงหมายถึงคนที่อยู่ตรงกลางของโครงสร้างแห่งการจัดลำดับความสูงต่ำทางด้านสภาพของสังคม ประกอบไปด้วยกลุ่มอาชีพหลายกลุ่มที่มีความหลากหลายและมีแนวโน้มว่ากลุ่มหนึ่งจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูง และอีกกลุ่มหนึ่งจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมต่ำ ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่อยู่ในอาชีพคนคอกปขาว¹⁰ และในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่มีนายทุน แรงงาน และชนชั้นกลางถูก

⁷ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ชนชั้นกลาง : คนโลเล วัวล้มตีนหรือพลังประชาธิปไตย?” ร้อยปีการต่อสู้ ข่ายเก่าสู่ข่ายใหม่ไทย, (กรุงเทพ : ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2538), น. 136.

⁸ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, น. 160.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ คนคอกปขาวเป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการบริหาร การเงิน การค้าและลูกจ้างในบริษัทต่าง ๆ ซึ่งเป็นอาชีพที่เป็นผลผลิตจากระบบทุนนิยมเสรี

กำหนดด้วยสถานการณ์ที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นจึงมีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง โดยเฉพาะทุนนิยมสมัยใหม่นั้นมีความต้องการชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นที่มีความรู้ การศึกษาและความสามารถด้านเทคนิค และมีจิตสำนึกที่แตกต่างจากชนชั้นกรรมมาชีพ¹¹ การนิยามชนชั้นในสังคมไทยตามแบบเวเบอร์เรียนนั้นเน้นการค้นหาเครื่องชี้วัดที่หลากหลาย เพื่อนำมาเป็นเกณฑ์ในการจัดแบ่งกลุ่มในสังคมได้แก่การนำรายได้และความมั่นคงในงานมาใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดลำดับชั้นของคนในสังคม¹²

อย่างไรก็ตามการนำแนวคิดแบบมาร์กซิสม์และแนวคิดแบบเวเบอร์เรียนมาอธิบายปรากฏการณ์ของชนชั้นกลางนั้น เป็นเพียงการนำเสนอโดยมีพื้นฐานในการคิดวิเคราะห์แบบตะวันตกเป็นสำคัญ อีกทั้งการที่จะนำแนวทางใดแนวทางหนึ่งมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ชนชั้นกลางในสังคมไทยก็ยังไม่สามารถทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนเท่าที่ควร เนื่องจากอุดมการณ์กับความเป็นจริงนั้นไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การที่ประเทศไทยได้ยึดถือเอาการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นเพียงอุดมการณ์เท่านั้น ในทางปฏิบัติก็ยังไม่มีความเป็นประชาธิปไตยมากพอ ดังนั้นการวิเคราะห์เกี่ยวกับชนชั้นกลางไทยจึงควรจะนำเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจริงบางประการ เช่น เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ไทย สังคมไทย การเมืองไทย เศรษฐกิจไทยและวัฒนธรรมไทย มาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการเชื่อมโยงภาพรวมของชนชั้นกลางไทยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์¹³ ได้ให้ทัศนะว่าคนชั้นกลางเป็นแนวคิดที่จะพยายามอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยพิจารณาถึงคนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมที่ไม่เคยมีกลุ่มนี้มาก่อน คนชั้นกลางจึงมีคุณสมบัติใหม่ที่ประกอบไปด้วย

1. คนชั้นกลางไทยไม่ได้สังกัดในแวดวงผู้ปกครองและไม่ได้สังกัดในแวดวงชาวนา ซึ่งคนกลุ่มนี้เกิดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แก่ กลุ่มคนที่เป็นนายธนาคารเจ้าของธุรกิจส่งออกและนายทุนข้ามชาติ เป็นต้น

2. คนชั้นกลางไม่ได้สังกัดกับกลุ่มผู้ปกครองและชาวนาจึงเป็นเหตุให้คนชั้นนี้หลุดออกไปจากพันธนาการของผู้ปกครองและชาวนา เนื่องจากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องรับ

¹¹ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “ทฤษฎีชนชั้นกลาง” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, น. 127 – 129.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 160.

¹³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมชนชั้นกลางไทย” ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย. (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), น. 49 – 66.

พันธนาการและไม่ได้อาศัยจารีตประเพณีของคนทั้ง 2 กลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้เป็นอิสระจากพันธนาการโดยสิ้นเชิงเพราะคนในชนชั้นนี้มีความจำเป็นที่จะต้องรวมตัวกันเองและรวมกับกลุ่มพวกอื่น โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงสัญญาเป็นเครื่องผูกมัดพันธะที่มีต่อกัน ดังนั้น ชนชั้นนี้จึงต้องการกฎหมายที่เป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพในการบังคับใช้ที่เพียงพอที่จะสร้างพันธะสัญญาเช่นนี้ได้

3. คนชั้นกลางผลิตสินค้าและบริการเพื่อมุ่งตลาดโดยตรง คนชั้นกลางที่มาจากภาคเกษตรกรรมไทยมีโอกาสที่จะผลิตเพื่อเข้าถึงตลาดโดยตรง เช่น ประสบความสำเร็จในกิจการเกษตรกรเป็นเจ้าของกิจการและนายทุนที่มาลงทุนด้านเกษตรกรรม ในส่วนของกลุ่มคนงานเสื้อคอขาวที่อยู่ในสาขาวิชาชีพซึ่งอาศัยทักษะที่มีมูลค่าเป็นทุนได้

4. คนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่สืบทอดสถานะของตนเองได้ด้วยทุนหรือการศึกษาความรู้ประเภทวิชาชีพไม่ได้อาศัยวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น คนชั้นกลางจึงไม่ค่อยมีสำนึกในความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มตนเอง เนื่องจากแต่ละคนสามารถเลื่อนสถานภาพให้สูงขึ้นได้ด้วยความสามารถของตนเอง

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์¹⁴ ได้วิเคราะห์ชนชั้นกลางในสังคมไทย โดยมองเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และเน้นมิติบางประการที่สำคัญต่อการมองเรื่องชนชั้นกลางของไทยในยุคใหม่

1. ชนชั้นกลางไทยเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่เรียกว่าพัฒนาการที่เหลื่อมล้ำของวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งเริ่มปรากฏชัดตั้งแต่ พ.ศ. 2500 จนถึงยุคอุตสาหกรรมใหม่ในปัจจุบัน ชนชั้นกลางไทยบางกลุ่มเป็นผู้บริหารธุรกิจสมัยใหม่ บางกลุ่มอยู่ในระบบและกลไกของรัฐ ชนชั้นกลางไทยจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงทุนนิยมโลกกับรัฐบาลทหาร ในขณะที่ประชาชนส่วนหนึ่งยังคงยากไร้

2. ชนชั้นกลางไทยเกี่ยวพันกับอำนาจรัฐ เมื่อทุนนิยมขยายตัวและกลไกของรัฐก็ขยายตัวไปด้วย รวมไปถึงกลุ่มข้าราชการซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดของสังคมไทย ซึ่งมีบทบาทสำคัญที่ทำให้รัฐไทยมีลักษณะอำนาจนิยมและรวมศูนย์

3. ขณะที่การสะสมทุนกำลังขยายตัวและความเจริญทางเศรษฐกิจได้ปรากฏขึ้นมา แต่วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ความตึงเครียดทางสังคมและความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองก็

¹⁴ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “ทฤษฎีชนชั้นกลาง” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, น. 133 – 136.

ยังคงอยู่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ทำให้รัฐไทยมีหน้าที่เข้ามาจัดการกับประเด็นดังกล่าว โดยการใช้อุทธรศาสตร์การควบคุมกดดันและครอบงำ ส่งผลให้ชนชั้นกลางไทยเข้าไปเกี่ยวพันกับการต่อสู้ทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และยังมีอีกชนชั้นหนึ่งที่มีอำนาจเหนือชนชั้นกลางและชนชั้นกลางเองก็มีอำนาจเหนือชนชั้นแรงงานและชาวนาชาวไร่ผู้ยากไร้ด้วย

4. เมื่อพิจารณาถึงบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางกับสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นว่าชนชั้นกลางว่าเป็นอย่างไร เช่น มีส่วนช่วยส่งเสริมเผด็จการทหารหรือพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่ เป็นต้น

เอนก เหล่าธรรมทัศน์¹⁵ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการแบ่งชนชั้นกลางในช่วงยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟูของประเทศไทยก่อนเกิดวิกฤตทางการเงินเมื่อปี พ.ศ. 2540 เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่าชนชั้นกลางนั้นประกอบอาชีพอย่างไรบ้างและมีแนวคิดต่อการเมืองและมีความสำคัญต่อการเมืองอย่างไร

1. นักธุรกิจ - วิชาชีพ ได้แก่ นักบริหาร ผู้จัดการ ผู้ชำนาญการในบริษัท โรงงาน ธนาคาร และธุรกิจเงินทุนหลักทรัพย์ หรือแพทย์ พยาบาล ทนายความ สถาปนิก วิศวกร เป็นต้น คนเหล่านี้ต้องการระบบการเมืองที่เป็นมืออาชีพในการจัดการเศรษฐกิจ ชนชั้นกลางในกลุ่มนี้เป็นกำลังสำคัญในการขับไล่พลเอก สุจินดา คราประยูร เมื่อเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 เมื่อเห็นว่ารัฐบาลที่มีคณะทหารอยู่เบื้องหลังจะทำให้ต่างชาติขาดความเชื่อมั่น นำมาซึ่งความเสียหายของธุรกิจโดยส่วนรวมและผลประโยชน์ของพวกเขา

2. กลุ่มชนชั้นกลางนักปฏิรูป ได้แก่ บรรดานักศึกษา อาจารย์ นักวิชาการหัวก้าวหน้า และนักเคลื่อนไหวองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งหลาย คนเหล่านี้เป็นคนส่วนน้อยในเชิงปริมาณ แต่เป็นส่วนที่เอาการเอางานทางการเมืองมากที่สุด ให้ความสนใจเรื่องสิทธิเสรีภาพทางการเมืองและความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องการให้รัฐและสังคมหันมาสนใจการพัฒนาภูมิภาคและชนบทให้จริงจังมากขึ้น

วรวิทย์ เจริญเลิศ¹⁶ ได้นิยามชนชั้นกลางไทยตามปรากฏการณ์ที่เป็นจริงว่าในอดีตชนชั้นกลางไทยหมายถึงกลุ่มคนที่มีอาชีพค้าขายโดยเฉพาะเป็นคนเงินอพยพประกอบไปด้วย

¹⁵ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, “สองนคราประชาธิปไตย” รัฐศาสตร์-การเมือง : รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2526 – 2542, (กรุงเทพฯ : วิชาฯ, 2543), น. 316.

¹⁶ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, น.158 – 159.

พ่อค้ารายใหญ่และพ่อค้ารายย่อย แต่เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคทุนนิยม การที่ภาคบริการเติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้แรงงานในภาคบริการเติบโตตามไปด้วยและมีได้สังกัดอยู่ในชนชั้นกรรมาชีพโดยตรง เพราะไม่ได้เป็นผู้ผลิตมูลค่า และก็ไม่ได้เป็นนายทุนเพราะไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต หรือเรียกได้ว่าเป็นแรงงานกินเงินเดือนหรือแรงงานคอปกขาว ดังนั้นชนชั้นกลางจึงประกอบไปด้วยผู้ประกอบการรายย่อย พ่อค้ารายย่อย อาชีพอิสระ ปัญญาชน ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจและพนักงานบริษัทห้างร้าน ก็เพราะกลุ่มคนเหล่านี้มีพื้นฐานในเรื่องรายได้และความมั่นคงในงาน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นชนชั้นนายทุนน้อยที่มีความแตกต่างในเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งอาจจะเป็นพวกหัวรุนแรง ช้ายัด ชาตินิยมหรือแม้แต่เทคโนโลยีโนแคเรต ซึ่งบทบาททางการเมืองของพวกเขาอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทุนนิยมได้

ดังนั้นการนิยามความหมายของชนชั้นกลางไทยอาจพอสรุปได้ว่าชนชั้นกลางไทยนั้นเติบโตขึ้นในสังคมไทยด้วยการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการที่ระบบเศรษฐกิจเริ่มปรับตัวสอดคล้องกับระบบทุนนิยมมากขึ้น การปรับตัวนี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามมาไม่ว่าจะเป็นอาชีพใหม่ในสังคมไทย การศึกษา มีรายได้ – เงินเดือนและอาชีพที่เกิดการผลิตและภาคบริการจากภาคเอกชนมากขึ้น จึงจัดได้ว่าเป็นชนชั้นที่อยู่ตรงกลางระหว่างชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตและชนชั้นแรงงาน – กรรมาชีพ แต่หากกล่าวถึงเรื่องความคิดเห็นหรือจิตสำนึกภายในชนชั้นกลางนั้นปรากฏว่ากลับยังมีความแตกต่าง เมื่อทุนนิยมเริ่มทวีความซับซ้อนมากขึ้นจึงทำให้ชนชั้นกลางไทยยังมีลักษณะที่ซับซ้อนขึ้นตามไปด้วย

ความหมายและแนวคิดของ “โลกาภิวัตน์”

จูลีฟ ชินวรวรโณ¹⁷ ได้ให้ความหมายว่า “โลกาภิวัตน์” นั้น หมายถึง กระบวนการการครอบคลุมและเชื่อมโยงกระแสโลก โดยที่กระแสนั้นกำลังครอบคลุมโลกดังกล่าว ประกอบไปด้วย

1. ระบบทุนนิยม (Capitalism) ซึ่งได้มีการเคลื่อนย้ายไปตามความต้องการของตลาดและการแสวงหาผลกำไรสูงสุด
2. ข้อมูลข่าวสาร (Information) ได้มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีโทรคมนาคม ส่งผลให้การติดต่อสื่อสารถึงกันและกันดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ข่าวสารจึงได้แพร่ขยายไปทั่วโลกได้ทันทันที่เกิดเหตุการณ์ขึ้น

¹⁷ จูลีฟ ชินวรวรโณ, “รอยต่อระหว่างศตวรรษ : กระแสโลกกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ,” *รัฐศาสตร์สาร*, 21, 1 (2542) : 94 – 97.

3. ค่านิยม (Value) ซึ่งถือได้ว่าเป็น “เงา” ของทุนและข้อมูลที่ขยายครอบคลุมไปทั่วโลกทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

ค่านิยมทางการเมือง ประกอบไปด้วย ระบบประชาธิปไตย (Democracy) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (Popular Participation) การสร้างประชาสังคมหรือสังคมเข้มแข็ง (Civil Society) ความโปร่งใส (Transparency) และความรับผิดชอบ (Accountability) ในการบริหารประเทศหรือธรรมาภิบาล - ธรรมราชา (Good Governace)

ค่านิยมทางเศรษฐกิจ ประกอบไปด้วย การเปิดเสรี (Liberalization) ทางการเงิน และการค้าเสรีที่เป็นธรรม (Free and Fair Trade)

ค่านิยมทางสังคม ประกอบด้วย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, สิทธิมนุษยชน (Human Right) บริโภคนิยม (Consumerism) และวัตถุนิยม (Materialism)

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร¹⁸ ได้ให้ความหมายของ “โลกาภิวัตน์ (Globalization) ไว้ใน “วาทกรรมการพัฒนา” ว่าเป็น วาทกรรม (Discourse) ชุดหนึ่งที่พูดถึงการเปลี่ยนแปลงของโลก/สังคม และเป็นสำนวนล่าสุดของวาทกรรมพัฒนาที่สามารถช่วงชิงความเป็นเจ้าในการเสนอมุมมอง รวมถึงวิธีคิด/วิธีพูดเกี่ยวกับโลกอีกแบบที่แตกต่างไปจากทฤษฎีระบบโลก (World System)

โลกาภิวัตน์ - Globalization ในฐานะที่เป็นวาทกรรมเป็นการเสนอภาพของการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกแบบเชิงเดี่ยวหรือทิศทางเดียว เช่นเดียวกับทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization) วาทกรรมโลกาภิวัตน์ไม่แตกต่างไปจากวาทกรรมพัฒนาในอดีต ที่ยังคงเป็นเทคนิควิทยาการของอำนาจที่กระทำความรุนแรงต่อประเทศโลกที่สามด้วยการสลายเส้นคลอง ถนนรากถนนโค่น สลับที่สลับทาง เก็บกดปิดกั้น แทนที่/สวมรอย บรรดาเอกลักษณ์ท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย “เอกลักษณ์โลก”

¹⁸ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา, (กรุงเทพฯ : วิชาษา, 2542), น. 312-384.

Thomas L. Friedman¹⁹ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “โลกาภิวัตน์ เป็นระบบที่เข้ามาแทนที่ Cold War System ในฐานะ International System ที่มีคุณลักษณะเป็นพิเศษของตัวเอง Globalization System ไม่ได้มีลักษณะคงที่เหมือนสงครามเย็น แต่เป็นกระบวนการที่เดินไปข้างหน้าอย่างมีพลวัต

โลกาภิวัตน์ มีความเกี่ยวข้องอย่างเหนียวแน่นกับตลาด ชาติและเทคโนโลยีในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเฉพาะกระบวนการที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคล บริษัทข้ามชาติและรัฐชาติสามารถเข้าถึงส่วนต่าง ๆ ของโลกได้อย่างรวดเร็ว ลึกซึ้งและประหยัดกว่าที่เคยเป็นมา รวมถึงในวิถีทางที่โลกาภิวัตน์ได้สร้างกระแสการโจมตีอย่างทรงพลังจากผู้ที่ไม่สามารถคิดตามระบบใหม่นี้ได้อย่างเท่าทัน

แนวคิดเบื้องหลังของการผลักดันโลกาภิวัตน์ ก็คือ ระบบทุนนิยมบนฐานของตลาดเสรีซึ่งยึดหลักการว่า การปล่อยให้ตลาดเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ที่มากเท่าไรก็ยิ่งจะช่วยให้เศรษฐกิจมีการแข่งขันและการค้าอย่างเสรีมากขึ้น พร้อมกับควมมีประสิทธิภาพและความมั่งคั่งมากขึ้นเท่านั้น โลกาภิวัตน์ คือ การแพร่ขยายของระบบทุนนิยมตลาดเสรีไปสู่ทุกประเทศในโลก โดยมีกฎเกณฑ์ทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการเปิดเสรี การลดความเข้มงวดและการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ

โลกาภิวัตน์ มีวัฒนธรรมครอบงำที่สำคัญ คือ การรวมเป็นหนึ่งเดียวกันทางด้านวัฒนธรรมในระดับโลก โดยมีเทคโนโลยีที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างทัศนียภาพของโลกาภิวัตน์ขึ้นในรูปแบบของการบูรณาการจากเดิมที่เป็นการแบ่งแยก

ดังนั้น คำว่า โลกาภิวัตน์ /Globalization นั้นหมายถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับความนิยมไปทั่วโลกที่เข้ามาแทนที่กระแสการพัฒนาเดิม โดยโลกาภิวัตน์ได้สร้างค่านิยมใหม่ ๆ ขึ้นมาแต่ก็ยังคงแนวทางที่ว่าการยอมรับกระแสโลกใหม่นี้จะทำให้เกิดการพัฒนาในประเทศและกลุ่มคนที่ยอมรับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีเครื่องมือที่สำคัญก็คือเทคโนโลยีทันสมัยที่ การยอมรับโลกาภิวัตน์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางด้านเศรษฐกิจอันมีกระแสแห่งการค้าเสรีและทุนนิยมเป็น

¹⁹ Thomas L. Friedman เป็นนักเขียนบทความด้านกิจการระหว่างประเทศของหนังสือพิมพ์ The New York Time ซึ่งได้ให้ความหมายของโลกาภิวัตน์ไว้ในหนังสือ The Lexus and the Olive tree : Understanding Globalization โดยเฉพาะในบทที่ 1 What is Globalization? โปรดดู Thomas L. Friedman, The Lexus and The Olive Tree : Understanding Globalization, (New York: Farrar Straus Giroux., 1999). p. 2.

สำคัญเท่านั้น แต่ยังคงรวมไปถึงมิติทางด้านการเมืองและมิติทางด้านสังคมด้วย หากมีการยอมรับโลกาภิวัตน์นี้แล้วย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้ทุกมิติสอดคล้องกับโลกาภิวัตน์ ดังนั้น ระบบการปกครองจึงเต็มไปด้วยการเชิดชูประชาธิปไตยและด้านสังคมคือการพยายามสร้างความเท่าเทียมกัน จึงไม่น่าแปลกหากกระแสแห่งโลกาภิวัตน์นี้จะเป็เพียงปัจจัยภายนอกแต่ก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในด้วย ถึงแม้ว่ากระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่นี้จะนำมาซึ่งความหวังว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ในขณะที่เดียวกันโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลลบในหลายด้านไปพร้อม ๆ กันด้วย

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล²⁰ ได้ให้ทัศนะแก่โลกาภิวัตน์ไว้ว่า พลังขับเคลื่อนใหญ่โตที่สุดของกระแสโลกาภิวัตน์คือระบบทุนนิยมโลก ซึ่งมีกลุ่มทุนข้ามชาติและประเทศมหาอำนาจตะวันตกเป็นตัวละครสำคัญ ยิ่งกว่านั้น โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจยังไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะการเคลื่อนไหวของเงิน การลงทุน เทคโนโลยีและแรงงาน แต่ยังรวมทั้งการขยายตัวของสถาบันข้ามชาติที่คอยกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ด้วย สถาบันเหล่านี้มีหลายแห่งเริ่มต้นด้วยการเป็นองค์กรความร่วมมือระหว่างรัฐบาลหรือเป็นองค์กรที่รัฐบาลต่าง ๆ รับรอง แต่พอเวลาผ่านไปก็ยังมีอำนาจเป็นอิสระจากการควบคุมของบรรดารัฐบาลแห่งชาติ พลังดังกล่าวเมื่อผนวกรวมกันแล้วมีทั้งด้านที่รุกรานรุนแรงและด้านที่ซึ่มลึก ซึ่งไม่ว่าจะเคลื่อนไหวในรูปแบบใดก็ตาม ล้วนมีจุดหมายอยู่ที่การเปลี่ยนโลกทั้งโลกให้อยู่ภายใต้เงื้อมมือตลาดเสรี

แม้ว่าจะมีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ไว้หลากหลายแง่มุม แต่โลกาภิวัตน์ยังไม่สามารถเป็นทฤษฎีได้เป็นเพียงแนวคิดหรือปรากฏการณ์เท่านั้น และยังโลกาภิวัตน์เองสามารถปรับตัว/เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์โลกอยู่เสมอ ยิ่งทำให้เห็นภาพการเมืองที่เอื้อต่อการดึงเอาเศรษฐกิจแบบเสรีมาใช้ แต่ท้ายที่สุดแล้วเป็นเรื่องผลประโยชน์ข้ามชาติของประเทศมหาอำนาจเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่าโลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่มีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจและระบบการเมือง แกนนำหรือผู้นิยมโลกาภิวัตน์พยายามผลักดันให้ทุกประเทศเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์โดยชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์แห่งชาติมหาศาลที่จะได้รับจากการเปิดเสรีด้านต่าง ๆ โดยใช้เศรษฐกิจทุนนิยมเสรีเป็นหลักสำคัญ ยิ่งมีการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมากเท่าไรยิ่งให้

²⁰ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, การเมืองภาคประชาชนในระบบอบประชาธิปไตยไทย, (กรุงเทพ : อมรินทร์, 2548), น. 44.

เป็นการปิดกั้นโลกาภิวัตน์ก็ทำได้ยากมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถแทรกซึมไปสู่การเมืองเศรษฐกิจท้องถิ่น แม้ว่ากระแสการค้าเสรีจะเป็นที่ยอมรับทั่วโลก ทุกประเทศจะต้องมีการวางแผนเปิดเสรีทางการค้ากับประเทศอื่นและเข้าร่วมเป็นสมาชิกในเขตการค้าเสรีต่าง ๆ แต่ข้อเสียของเศรษฐกิจการค้าก็มีไม่น้อย จึงเกิดกระแสต่อต้านโลกาภิวัตน์ที่ชัดเจนมากขึ้นและรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากการเปิดเสรีดูเหมือนว่าจะมีความเท่าเทียมกันตามหลักการลดอุปสรรคที่กีดกันการค้าเสรี แต่โลกแห่งความเป็นจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น โลกาภิวัตน์กลับมีอิทธิพลเหนือการเมืองระดับชาติและเป็นเรื่องระหว่างการแข่งขันอิทธิพลข้ามชาติ ไม่ว่าจะมาในรูปแบบรัฐบาลหรือบรรษัทข้ามชาติกลับมีพลังที่ประเทศกำลังพัฒนาไม่อาจต่อรองได้ ในท้ายที่สุดแล้วการค้าเสรีกลับบ่อนทำลายระบบเศรษฐกิจ รวมไปถึงระบบการเมืองและโครงสร้างทางสังคมอื่น ๆ ของประเทศกำลังพัฒนาอีกด้วย

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการวิเคราะห์ผลพวงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น

แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองได้รับความนิยมในการนำมาอธิบายปรากฏการณ์สังคมที่เกิดขึ้น เนื่องจากแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองมีหลักการขั้นพื้นฐานในการมองโลก, สังคมประวัติศาสตร์ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิชาการและแนวคิดที่วิพากษ์อย่างสร้างสรรค์ หรือเป็นการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม²¹ จึงทำให้เข้าใจสภาพการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้น ดังนั้นแนวคิดนี้จึงเป็นที่นิยมและเข้ามาแทนที่การอธิบายสังคมด้วยทฤษฎีทางการเมืองหรือทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว ปัจจุบันอาจแบ่งสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองได้เป็นสองสำนักคิดใหญ่ ๆ ที่ได้พัฒนามาจากแนวคิดและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ดั้งเดิม คือ เศรษฐศาสตร์ทุนนิยมที่ได้พัฒนามาเป็น “เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก” และกลายเป็น “สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองยุคใหม่” และเศรษฐศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ที่ได้พัฒนามาเป็น “เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์”

ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของไทยนั้น การนำหลักการเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกและเศรษฐศาสตร์การเมืองสำนักมาร์กซิสต์มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะทำให้เข้าใจสาเหตุและที่มาที่ไปของปรากฏการณ์ทางการเมืองได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถสร้างความเข้าใจต่อแนวโน้มนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ การใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองทั้งสองแนวทางมาวิเคราะห์ไม่เพียงแต่จะทำให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

²¹ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “กำเนิดและพัฒนาการของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์, 2549), น. 17.

กับสังคมไทย ยังรวมไปถึงความเป็นจริงของสิ่งที่เกิดขึ้นกับสังคมโลกด้วย เนื่องจากความสัมพันธ์ของกระแสแห่งการพัฒนาประเทศมีความสอดคล้องกับกระแสแห่งการพัฒนาของโลก ทำให้กระแสหลักของโลกมีอิทธิพลต่อความคิดของคนภายในประเทศเป็นอย่างมาก

การพัฒนาเศรษฐกิจไทยกับระบบทุนนิยมเสรีในประเทศไทยนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่งยวด ค่านิยมระบบทุนนิยมเสรีนั้นได้ถูกนำมาใช้เป็นเป้าหมายหลักในการวางแผนพัฒนาประเทศเรื่อยมา ซึ่งแนวคิดเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกและแนวคิดที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์ ทั้งสองแนวคิดมีความสำคัญต่อการวางแนวทางการพัฒนาในประเทศไทยเป็นอย่างมาก

แนวคิดที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก

เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ได้รับอิทธิพลมาจากความคิดของจอห์น สจ๊วต มิลล์ ต่อการศึกษาเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการผลิตและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยถือว่าสิ่งเหล่านี้คือหัวใจของการศึกษาเศรษฐศาสตร์ ส่วนการแจกจ่ายหรือการกระจายผลผลิตนั้นเป็นเรื่องของกระบวนการทางการเมือง ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มีขอบข่ายกว้างขวางกว่าเรื่องทางเศรษฐกิจ ที่แต่เดิมปัญหาทางด้านสังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม²² ออกจากการศึกษาเศรษฐศาสตร์

ปัจจุบันสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองยุคใหม่ได้นำแนวคิด ทฤษฎี ข้อเสนอแนะ ตลอดจนภาษาและเทคนิควิธีการจากเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เพื่อมาอธิบายและทำนายพฤติกรรมของการตัดสินใจทางการเมืองของมนุษย์ หรือให้ความสำคัญกับการตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุมีผล²³ มองว่าพฤติกรรมมนุษย์ในสังคมเกิดขึ้นมาจากความต้องการที่จะแสวงหาและปกป้องผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ ให้ความสนใจกับกระบวนการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผลเกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะต่าง ๆ มากกว่า

ในทางการเมืองมองว่าประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตย เหมือนกับผู้ซื้อสินค้าหรือผู้บริโภค และรัฐบาลเหมือนกับผู้ขายหรือผู้ให้บริการในรูปแบบของการกำหนดนโยบายสาธารณะต่าง ๆ เพื่อแลกกับการสนับสนุนของประชาชน แต่กลับมองข้ามเรื่อง

²² ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์, รัฐศาสตร์แนววิพากษ์, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 230.

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 234.

ของอำนาจ การครอบงำและความเหนือกว่า และมองข้ามอิทธิพลของสถาบันทางการเมืองและสังคมที่มีต่อระดับการรับรู้และการตัดสินใจของคนในสังคม²⁴

ทั้งนี้เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกก็มุ่งเน้นที่ว่าเป็นการวิเคราะห์เพียงปรากฏการณ์ และเมื่อพบสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาแล้วไม่สามารถเสนอทางออกในการแก้ไขปัญหาหลักของสังคมไทยอันได้แก่ ความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจ ความเลื่อมล้ำความยากจนของประชากรไทย รวมทั้งปัญหาการเอาัดเอาเปรียบระหว่างชนชั้นที่เป็นต้นตอของความยากจน ทั้งนี้การแก้ปัญหาของระบบทุนนิยมตามแนวเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมนั้นไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากวิกฤตซึ่งระบบทุนนิยมได้สร้างขึ้น²⁵

แนวคิดที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์

เศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์ ได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาของคาร์ล มาร์กซ์ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าการวิเคราะห์วัตถุ ที่จะต้องสามารถมองให้เห็นถึงแก่นแท้ของสังคม ผ่านการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ในสังคมที่ปรากฏออกมาในรูปแบบปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ และยังเน้นการศึกษาสังคมด้วยการวิเคราะห์แบบองค์รวมด้วย²⁶

อาจกล่าวได้ว่าเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ทำให้เกิดการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองที่เป็นเศรษฐศาสตร์การเมืองอย่างแท้จริง คือการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะข้อถกเถียงหลักที่มีต่อเศรษฐศาสตร์การเมืองทุนนิยม ว่าไม่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจโดยอาศัยทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เพียงแนวทางเดียว แต่ต้องคำนึงถึงปัจจัยทางการเมืองด้วย²⁷

แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ใหม่ ที่ให้ความสนใจกับสังคมของประเทศโลกที่สาม อีกทั้งมีแนวโน้มที่

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 234 - 236.

²⁵ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, "กำเนิดและพัฒนาการของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น. 21 - 22.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 250.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 251.

มองระบบทุนนิยมในแง่ลบ และให้ความสนใจศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศมากขึ้น²⁸ ปรัชญาการณที่รัฐในสังคมทุนนิยมกำลังพัฒนาไม่มีอิสระในตัวเองค่อนข้างมากนั้นเกิดจากโครงสร้างส่วนบนในสังคมที่มีการพัฒนามากเกินไป เมื่อเทียบกับโครงสร้างส่วนล่างของสังคม ในขณะที่ตัวกลไกของรัฐคือระบบราชการ ทั้งทหารและพลเรือน กลุ่มข้าราชการและทหารซึ่งคุมอำนาจรัฐอยู่ จึงสามารถเก็บเกี่ยวเอาส่วนเกินทางเศรษฐกิจมาเป็นของตัวเอง และในช่วงที่มีการปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตย นักการเมืองและพรรคการเมืองก็เข้ามามีส่วนร่วมในกลไกของรัฐโดยทำหน้าที่รับข้อเรียกร้องและหาทางตอบสนองข้อเรียกร้องของมวลชน ในขณะเดียวกันยังต้องทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้แก่บทบาทและข้อเรียกร้องของชนชั้นที่มีอำนาจ²⁹ อีกด้วย

Antonio Gramsci ให้ความเห็นว่าในสังคมทุนนิมนั้น ชนชั้นกรรฎมพีได้เข้ามาครอบงำสังคมและทำให้สังคมยอมรับค่านิยมทางเศรษฐกิจและสังคมของตนโดยการขยายขอบเขตอำนาจของชนชั้นออกไป ทั้งในทางเทคนิคและทางอุดมการณ์ การทำให้สังคมยอมรับความเป็นใหญ่ของกรรฎมพีที่ครองอำนาจนั้นจะใช้ทั้งวิถีทางการเมืองโดยตรงและวิถีการทางสังคม ในทางการเมืองชนชั้นที่ครองอำนาจจะสร้างพรรคการเมืองขึ้นมา ชนชั้นที่ครองอำนาจจึงสามารถใช้รัฐและกลไกของรัฐครอบงำความคิดส่วนใหญ่ของสังคมได้³⁰

อย่างไรก็ตามอิทธิพลจากแนวคิดแบบมาร์กซิสต์และนีโอคลาสสิกคนนอกจากจะถูกนำไปใช้เป็นหลักการในการวางแผนพัฒนาประเทศแล้ว ยังส่งผลต่ออุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอีกด้วย อุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยภายใต้ระบบทุนนิยมมีปรากฏให้เห็นอยู่สองแนวทาง

แนวทางที่หนึ่งคือกลุ่มที่ยึดถืออุดมการณ์ผลประโยชน์ส่วนรวม (social interest) มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เกิดความเท่าเทียมกันของคนในสังคม เป็นอุดมการณ์ที่สืบทอดมาจากอุดมการณ์สังคมนิยมที่ต้องการล้มระบบเจ้าขุนมูลนาย สลายระบบอุปถัมภ์ และการต่อต้านการผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 252-253.

²⁹ อนุสรณ์ ลิ้มมณี, ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน, (กรุงเทพ : อรุณการพิมพ์, 2531), น. 91 –

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 60 – 61.

แนวทางที่สองคือกลุ่มที่ยึดถืออุดมการณ์ผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม (class interest) ที่มีเป้าหมายหลักในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ระบบเศรษฐกิจเสรี การเมืองประชาธิปไตยในระบบรัฐสภา เป็นกลุ่มที่ก่อตัวขึ้นในช่วงของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงเชื่อว่าระบบทุนนิยมเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมที่ดีที่สุด³¹

อุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยทั้งสองแนวทางนี้มีอิทธิพลไม่มากนักน้อยต่อการแสดงออกและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นไทยในสังคมไทย

กรอบการวิเคราะห์และสรุป

แนวทางในการวิเคราะห์ชนชั้นกลางไทยแม้จะถกมองว่าขาดอุดมการณ์ทางชนชั้นแต่ก็ได้รับการยอมรับว่ามีอยู่จริงในโครงสร้างของสังคมและชนชั้น โดยใช้ตัวแปรต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่ เหตุการณ์ทางการเมือง, นโยบายของรัฐบาล, ปัจจัยแวดล้อมภายนอก ซึ่งเชื่อมโยงให้เห็นถึงผลที่มีต่อการเปลี่ยนโครงสร้างและแนวคิดทางปฏิบัติของชนชั้นกลางไทย อีกทั้งยังได้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องโลกาภิวัตน์กับการเมืองและเศรษฐกิจ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นกลางไทยและแนวโน้มทิศทางของชนชั้นกลางไทย กรอบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นหมายถึงการแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคม กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับองค์กรทางการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับองค์กรทางการเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล การแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมืองเหล่านี้คือกระบวนการทางการเมืองซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ประชาชนต้องการ ในฐานะที่การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นกระบวนการทางการเมือง³² การแสดงออกการกระทำทางการเมืองมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญได้แก่ การกำหนดตัวผู้ปกครอง การผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาล การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง³³

³¹ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” *คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม*, น. 172.

³² สมบัติ อ่างธัญวงศ์, *การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา*, (กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารและตำราคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2538), น. 316.

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 317 -322.